

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0151

LOG Titel: Caput Vigesium Quartum. Fungus arborum tuberosus. Bio bio. - Vier en Twintigste Hoofdstuk. De Bolagtige Boom-Campernoelje

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

Fungus igneus. Tsjendawan.

Hic noxius est Fungus, cum quarta esculenta Boleti specie adeo conveniens forma, ut imprudentes collectores illum sæpe pro hoc decerpant. Sunt vero pusilli Fungi magnitudine biobuli, instar petasi femi clausi, superius tuberculosi, glabri, & viscosi, brevissimo insidentes pedunculo, qui sese dein ad altitudinem trium pollicum elevat, albicans, & interne concavus.

Pileolus sese explicat ad magnitudinem denarii, superne pallide cinereus, inferne plicis refertus, ex cinereo nigricans, mollis & fragilis substantiæ, odoris ingrati. Nocte lucent instar stellæ igne cœrulescente, vel instar millepedis commoliti. Sed hoc non diutius fit, nisi dum humidam continent viscositatem, ita ut nocte facile distingui possent a quarta specie *Coelat tana*, sed die vix nisi per tetrum odorem, in densa & obscura crescunt filva, ubi putridi locantur ramuli, sed semper ex solo, item in areis circa plaustra, ubi ligna subposita putrida sunt, tam ex solo quam ex carioso ligno.

Nomen. Latine *Fungus igneus*; Malaice *Tsjendawan* & *Coelat api*; licet quidam quartam esculentam speciem *Tsjendawan* vocent, uti & ab *Hitoenfibis* *Mote* vocantur.

Ufus. Est noxius & venenatus Fungus, qui rite dignoscendus est, ne imprudenter in cibo adhibeatur, causat enim non solum pectoris anxietatem & constrictionem, sed ingentem quoque circa cor laniationem, ac capitis vertiginem, cum tam vehementi ardore, ut corpus infectum ex rubro & purpureo tinctum sit colore.

Ejus curatio jam Capite 21. data est, excepto quod antidota mox vomitoriis sint miscenda, quum hic Fungus lethale sit toxicum, cæterum incolæ eum adhibent nocte, manu eum tenentes, ut subsequentes detegant antecedentes per hunc fulgorem, ne aberrent, sed hoc non peragunt nisi coacti, quum non cupidi sunt tales sequendi ignes, quum referant Magos seu Swangis, qui nocte ex eorum opinione capite eunt fulgente, quo sequentes seducunt.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

Fungus arborum tuberosus. Bio bio.

EX genere istius Fungi *tuberosi*, qui *Crepitus lupi* dicitur, in Pharmacopæis *Bovis* & *Bovistum* corrupto vocabulo Germanici *Boekewist*, sunt hi bulbi, quos jam describimus.

Sunt autem rotundi & oblongi bulbuli, magnitudine ovorum Columbinorum & Gallinaceorum, una parte sessiles arborum corticibus, non perfecte sphaerici, sed angulosi, & parum compressi, externe glabri, æquales, & purpurei, si vero ruditer fricentur, nigricant, qualis & plerumque interna substantia est, quæ primo solida, ficca, & fragilis est, sed fordida & mucida, sique deponantur, mucorem contrahunt luteum, ac pereunt, in talibus reperiuntur arboribus, quæ tenuem, glabrum, & durum gerunt Corticem, quales sunt Limones, Lingoæ, & Caryophylli silvestres.

Nomen. Latine *Fungus arborum tuberosus*; Malaice ignotum est. Ternatice *Bio bio*. *Bovistum* Amboinense hoc haberi potest.

Ufus ejus internus nullus est, sed externa ejus vis est exsicicans, si cum forti conteratur aceto in pulcram tenuem, quæ Herpeti seu Curab inlinitur, quam consumit & dein exsiccat. Contra tumorem *Banca babi* dictum conteruntur cum nidis *Vesparum*, quæ inliniuntur, unde flavescit iste ac perit tumor.

Verus

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De vuurige Campernoelje.

Dit is een schadelijk Campernoelje, met de vierde eetbare zoorte van *Boletus*, zoo een gelykenisse hebbende, dat ze de onvoorsigtige plukkers dikwils daar vorenemen. Het zyn kleine Padde-stoelen, in de grootte van een dubbeltje, als een half gesloote boedje, boven bultig, glad, en slymerig, op een zeer kort steeltje, welk zig daar na tot de hoogte van drie duimen verheft, witagtig, en van binnen bol.

Het boedje breid zig uit tot de grootte van een schelling, boven ligt-graauw, beneden vol ploofen, uit den graauwen-zwartagtig, week, en brosagtig van substantie, en vuil van reuk. By nacht ligten ze als een sterre, met een blaauw vuur, als een verpletterden duizent-been, dog dit doen ze niet langer dan de vogtige slymerigheid daarinne steekt, zoo dat ze by nacht te onder scheiden zyn van de vierde zoorte *Coelat tana*, maar by dag kwalyk anders dan aan den vuilen reuk, zy wassen in 't donker bos, daar verrot ryzig leid, dog altyd uit den grond. Item in de Erven omtrent de Paggers, daar de onderleggers verrot zyn, zoo uit den grond als uit het vermolzende hout.

Naam. In 't Latyn *Fungus igneus*; in 't Maleits *Tsjendawan*, en *Coelat api*, boewel sommige de vierde eetbare zoorte *Tsjendawan* noemen, gelyk ze by de *Hitoejen* ook *Mote* genoemd werden.

Gebruik. Het is een schadelijken ja vergiftigen Fungus, die men wel moet leeren kennen om niet onvoorsigtig in de kost te gebruiken, by verwekt niet alleen worgen op de borst, maar ook groote steeken omtrent het bert, draaijnge des hoofds, met zulken brand, dat het ligbaam rood en peers uitstaat.

Zyne geneezing bestaat als in 't voorgaande een en twintigste Hoofdstuk gezegt is, behalven dat men de Antidota straks onder de brakende middelen moet mengen, om dat by dezen Fungus een doodelyk venyn is, anders gebruiken hem de Inlanders in de hand te dragen, om by nacht de naervolgende aan te wyzen door dit vuurtje, waar dat de voorste beenen gaan om niet van malkanderen af te dwalen, dog zy zullen dit niet doen dan by nood, om dat ze niet gaarn diergelyke vuurtjes volgen, als verbeeldende bunne Tovenars of Swangis, die by nacht na hun zeggen ook met een gloeiend hoofd gaan, en de navolgers verleiden.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Bolagtige Boom-Campernoelje.

Uit het geslagte van dien Fungus *tuberosus*, die men *Crepitus lupi* noemt, in de Apotbeeken *Bovis* en *Bovistum*, met een bedorven woord van 't Hoogduitse *Boekewist*, zyn deze bollen, die wy nu beschryven.

Het zyn ronde en langwerpige bolleken, in de grootte van Duiven en Hennen-eijers, met de eene zyde zonder steelen, dicht tegens de schorsse der bomen zittende, niet regt bol-rond, maar boekig, en wat gedrukt, buiten effen, glad, purperagtig van couleur, maar als men ze wat hard strykt, zoo werden ze zwart, gelyk ook doorgaans de binnenste substantie is, dewelke in 't eerst masief, droog, en bros is, wat vuil of vermost, en als men ze benen legt, verschrommelen zy geheel en al. Men vindt ze aan zoodanige bomen, die een dunne, effene, en harde schorsse hebben, gelyk *Lemoen-bomen*, *Lingoæ*, en wilde *Nagelen*.

Naam. In 't Latyn *Fungus arborum tuberosus*; in 't Maleits is 't onbekent, Op Ternaten *Bio bio*. Men mag het voor een Ambons *Bovist* houden.

Gebruik. Zy hebben geen gebruik binnens lyfs, maar buiten hebben ze een verdrogende kragt, met scherpen azyn gewreeven tot een dun papje, werden ze op den Herpes of Kurab gesmeert, de welke zy dood byten, en daar na opdroogen. Tegens het geswel *Banca babi* genoemd, werden ze met *Wespe-nesten* gewreeven en opgesmeert, dewelke zy doen slenzen.

De

Verus *Crepitus lupi* seu *Bovistum* reperitur in circumjacentibus insulis, uti & in *Xulasenibus*, & magna Cerama, tam in quam inter ramos arborum, sed non iis fixus, nisi solo nudorum montium, vel quod brevi concretum est gramine. Sunt autem tubera irregularia, quædam pugni, quædam capitis infantis magnitudinem habentia, alia instar lobi hepatis, externe & interne fusca, seu hepatici coloris, sicca penitus, mollia, & spongiosa.

Sulanenses id vocant *Fatta goma*, h. e. pruinae globos, quum putant ortum ducere ex densa pruina, quæ montibus incumbit.

Si comprimantur, subtilis fumus seu pulvis ex iis avolat, sed inodorus. Raro reperiuntur, & Sulanenses magni ea faciunt, sed maxime ex superstitione. Aceto contrita tumentibus inliniuntur partibus & oedematosis, quum fortiter exsiccant. Si pluvia in iis decidat, vaporem etiam exhibent.

Sed juxta patriæ nostræ experientiam iste fumus, vel pulvis ne tangat oculos, quum eos vellicet & dolore afficiat.

CAPUT VIGEGESIMUM QUINTUM.

Phallus daemonum. Buto seytan.

Restat adhuc Fungus horridus, perfecte formam membri virilis habens, sex septemve transversales digitos altus, & pollicem crassus, albus, rugosus, foraminibus refertus, levis ac fungosus, ejus capitulum paulo crassius est, & cancellatum, acsi reticulo obductum esset, sed cancelli obliqui & intricati sunt, mucro frigidus obductus, ac superne foraminulo penetrante ornatum, gilvi coloris.

Membrum hoc vaginæ seu bursæ inponitur, quæ scrotum refert, coloris itidem fordide cinerei, paucis vero fibrillis terræ figitur, sed quidam hac destituntur bursa, quin interierit. Circa capituli marginem pellicula hæret flaccida instar reticuli, quæ matutino tempore dependet ad dimidiam membri partem, sed si sol sese elevet, vel si totum abrumpatur membrum, pellicula ista sese mox ac subito contrahit fursum, dimidiam capituli obtegens partem, ac dein iterum decedit, & flaccescit.

Membrum hoc compositum est ex cortice molli & fragili, culmi circiter crasso, reliquum concavum est, & excurrit in istud foraminulum. Totâ hæc planta tetrum ac foetentem fundit odorem, caput gravantem, sed qui maxime percipitur, quum tractatur. Pluviosis provenit mensibus tam in silvis quam in hortis circa claustra & septa, ubi solum est humidum, umbrosum, & arenosum, cito oriens ac cito periens.

Nomen. Latine *Phallus daemonum*; Malaice *Buto seytan*, quum incolæ credunt oriri eo loci, quo diaboli urinam emisissent.

Ufus. Hæc foetens licet planta magnum tamen habet usum in calidis & duris Aposthematibus vel Anthracibus, quum recusant aperiri, primo ipsis inponendum est rete, quod circa Phallum hæret, quod non modo refrigerat & emollit, sed etiam ulcera facile aperit, dein inferior hujus Phalli pars sumenda est cum flore Bongæ radjæ mera, & Poeti, quæ omnia simul conterantur, & ipsis inponantur, unde pus extrahitur, & curatio promovetur.

Carolus Clusius in tractatu de Fungis, qui libris rariorum plantarum subnectitur, in vigesima tertia classe Fungum describit vigesimum quintum, cum nostro penitus convenientem Phallo Indico, dicitque a sese observatum fuisse in Hungaria, similem quoque olim observavit *Adrianus Junius* in fabuletis Hollandiæ, qui in Belgicis libris Ayers-eijeren, h. e. Dæmonum ova vocantur, quum hic *Phallus* marcescit, in tenuem fere avolat pulverem, qui decidit & dispergitur, si tangatur.

N. B. Hic *Phallus* jam supra Tab. 56. fig. 7. delineatus est, quem puto eundem esse, qui delineatur in *Hadriani Junii* tractaturarissimo, & *Phallus* ex *Fungorum* genere dicitur, uti supra id innuimus.

De recte *Crepitus lupi* of *Bovis*, vindt men in de omleggende Eilanden, als ook in de *Xulase* Eilanden, en op groot Ceram, zoo wel op en tusschen de takken der bomen, dog niet daar aan vast, als op de grond van kale bergen, of met een kort gras bewassen, het zyn ongeschikte klompen, zommige als een vuist, zommige als een kinder-hoofd, andere als een lap van een lever, buiten en binnen bruin, of leververwig, gants droog, week, en spongieus.

De *Sulaneezen* noemen het *Fatta goma*, dat is, *Mistbaccen*, dewyl ze meenen, dat ze gegenereerd werden van de dikke misten, die op de Bergen liggen.

Als men daar op drukt, zoo komt een subtiële rook of stof daar uit, dog zonder reuk. Men vindt ze zelden, en eenige *Sulaneezen* maken 'er veel werk van, dog meest uit superstitie, met azyn gewreeven werden ze op gezwole leden gesmeerd, en op die zugtig zyn, dewyl ze sterk droogen, als 'er den regen op valt, zoo rooken ze ook.

Dog volgens onze *Vaderlandse* experientie, moet men dien rook of stof niet in de oogen laten komen, daar in byt, en pynlyk valt.

VYF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Duivels Campernoelje.

Daar resteert nog een afgruslyke Fungus, anders niet dan de gedaante van een manlyk lid verbeeldende, ses en zeven dwersvingeren hoog, en een duim dik, wit, rimpelig, vol gaten, ydel, en ligt, het hoofden is wat dikker, vol ruitjes, als of het met een netje omgeven was, dog de ruitjes staan scheef en ververt, met een kouden slym behangen, en boven op met een doorgaand gaatje, muys-graauw.

De schacht staat in een beurze, die een klotzak verbeelt, mede vuil-graauw van couleur, en met geringe worteltjes aan de aarde vast, dog zommige hebben deze beurzen niet, of die is alrede vergaan. Rondom den rant van 't hoofden hangt een slap velken als een netje, 't welk in den morgenstont afhangt tot de helft van de schacht, maar als de zonne wat hooger komt, of als men het gebee gewas afbreekt, zoo trekt het zig schieelyk opwaarts, bedekkende de helft van 't hoofden, en daar na valt het wederom af, en verslent.

De schacht is gemaakt van een weeke en brosse scborffe, omtrent een stroobalm dik, de rest is bol, en heeft zyn uitgang door 't voornoemde gaatje. Het gebee gewas heeft een vuilen stinkenden reuk, die het hoofd bezwaart, dog meest gevoelt werd, als men 't handelt. Het komt voort in de regenmaanden, zoo in 't wild als in de tuinen, omtrent de Paggers en de beggens, daar het vogtig, schaduwagtig, en zandig is, schieelyk voortkomende, en schieelyk vergaande.

Naam. In 't Latyn *Phallus daemonum*; in 't Malaits *Buto seytan*; om dat de Inlanders gelooven, dat het voortkome, daar de duivels gepist hebben.

Gebruik. Dit stinkende gewas heeft evenwel nog grooten gebruik, by hete en harde Apstematien of bloedzweeren, die niet willen opbreken, men moet eerst daar op ieggen 't netje, dat om de Phallus hangt, 't welk niet alleen verkoelt en verzagt, maar ook de zweeren gemakelyk opbreekt, daar na moet men de onderste beurze van dezen Phallus nemen, met de bloeme van Bonga radja mera en poeti, t'zamen wryven, en daar opleggen, dit zal den etter uittrekken, en tot geneezinge schieken.

Carolus Clusius in zyn Tractaatje de Fungis, by de libros Rarior. plantarum gevoegt, beschryft in de drieëntwintigste Classe, de vyftiende Fungus, ten eenemale met dezen Oostindischen Phallus overeen komende, en zegt van hem gezien te zyn in Hongaryen, diergelyken heeft ook eertyts *Adrianus Junius* aangemerkt de Zant-duinen van Holland, dewelke in de Duitse Kruid-boeken Aiers-eijeren, dat is Dæmonum ova genoemd werden, als deze Phallus verdroogt, zoo werd by schier enkel stof, 't welk van malkander valt, als men 't aanraakt.

N. B. Deze Phallus of Paddesloel is al boven Tab. 56. fig. 7. afgebeeld, welke ik meen dezelve te zyn. welke afgebeeld wert in het zeer rare tractaat van *Hadrianus Junius*, en genaamt wert *Phallus*, uit het geslacht der Campernoeljes, zoo als wy zulk boven vermeld hebben.